
ВЕСНІК

Беларускага дзяржаўнага
універсітэта

НАВУКОВА-ТЭАРЭТЫЧНЫ ЧАСОПІС

Выдаецца з красавіка 1969 года
адзін раз у чатыры месяцы

СЕРЫЯ 4

**Філалогія
Журналістыка
Педагагіка
Псіхалогія**

2'95

ЖНІВЕНЬ

МІНСК
„УНІВЕРСІТЭЦКАЕ”

ЗМЕСТ

ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА

<i>Некрашэвіч Ж. В.</i> Нявіжскі прыдворны тэатр У. Ф. Радзівіл	3
<i>Валодзіна Т. В.</i> Аб міфапаэтычнай сімвалізацыі лічбы <i>сорок</i>	6
<i>Лазука Н. І.</i> Аб некаторых асаблівасцях філасофскай прозы	9
<i>Мажэйка Н. С.</i> Чароўная сіла мастацкага слова (пра творчасць Я. І. Носава)	11
<i>Лявонава Е. А.</i> «Неадольнае абаянне таталітарызму» (раман-антыўтопія П. Зюскінда «Парфума»)	14

МОВАЗНАЎСТВА

<i>Бідэр Герман</i> (Аўстрыя). Абнаўленне сучаснай беларускай літаратурнай мовы ў кантэксце славянскага адраджэння	19
<i>Шакун Л. М.</i> «Усходнія» і «заходнія» крыніцы папаўнення лексічных сродкаў беларускай мовы	22
<i>Лукашанец А. А.</i> Складанаскарочаныя словы ў сістэме беларускага словаўтварэння	26
<i>Рамза Т. Р.</i> Аб семантыцы безасабовых сказаў	31
<i>Капайко Т. В.</i> Метафарызацыя ў тэрмінасістэмах прыродазнаўчых навук	34
<i>Саўчук Т. М.</i> Канструкцыі нязгоды ў тэкстах рускіх і беларускіх народных казак	36
<i>Сычова А. К.</i> Структурна-семантычнае разгортванне афарызма ў складанае выказванне (на матэрыяле беларускай і рускай баск)	40
<i>Саевіч Міхал</i> (Польшча). Уяўленне «малой радзімы» ў беларускамоўных вясковых супольнасцях на Беласточчыне	44
<i>Мухін А. Р.</i> Эмфаза як сродак выражэння інтэнцыянальнага стану	49
<i>Шчэрбін В. К.</i> Асноўныя напрамкі сучаснай беларускай тэрмінаграфіі	52
<i>Вягера Клаус-Пецер</i> (Германія), <i>Чэркас М. А.</i> Тэкстаўтваральныя ўласцівасці назваў утваральніка дзеянняў у нямецкай мове	56

ЖУРНАЛІСТЫКА

<i>Вашко П. П.</i> Аб асаблівасцях гумарыстычнай інтэрпрэтацыі ў дзіцячых выданнях	60
<i>Цікоцкі А. М.</i> Некаторыя звесткі ў лексіцы беларускага друку	62

ПЕДАГОГІКА, ПСІХАЛОГІЯ

<i>Еравенка В. А., Калачэўская М. Н., Сманцар А. П.</i> Месца інтуіцыі, логікі і дапасаванняў масэматыкі ў сучаснай школьнай адукацыі	66
<i>Перавознік А. У.</i> Дыдактычныя аспекты дыферэнцыраванага навучання школьнікаў	69
<i>Германовіч І. К. М.І.</i> Гетманскі як мовазнавец і метадыст	73

ХРОНІКА

<i>Кошалева Ж. Ю.</i> Нацыянальна-культурны кампанент у тэксце і мове	76
<i>Шаблоўская І. В.</i> Беларусь паміж Усходам і Захадам: праблемы сацыяэтначнага канфесійнага і культурнага ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу	77

НАШЫ ЮБІЛЯРЫ

Вольга Васільеўна Казлова (да 70-годдзя з дня нараджэння)	79
---	----

РЭЦЭНЗІІ

<i>Гіруцкі А. А. Б. А.</i> Плотнікаў. Агульнае мовазнаўства	80
<i>Плотнікаў Б. А. В. Н.</i> Манакин. Основы контрастивной лексикологии: близкородственные языки	81

Б. А. Плотнікаў. Агульнае мовазнаўства. Мн.: Універсітэцкае, 1994. 350 с.

Выйшаў у свет вучэбны дапаможнік для студэнтаў філалагічных факультэтаў ВНУ «Агульнае мовазнаўства». Яго аўтар — вядомы беларускі мовазнаўца-тэарэтык Б. А. Плотнікаў. Кніга з'яўляецца першай сучаснай працай па курсу агульнага мовазнаўства, выдадзенай на беларускай мове, і, без сумнення, уносіць важкі ўклад у рэалізацыю Закона аб мовах у Рэспубліцы Беларусь.

Адметнай рысай вучэбнага дапаможніка з'яўляецца, з аднаго боку, высокі тэарэтычны ўзровень зместу кнігі, а з другога — даступнасць матэрыялу для студэнтаў-старшакурснікаў, яснасць у яго выкладанні. Пры выкладзе складаных праблем аўтар, як правіла, сінтэзуе розныя пункты гледжання лінгвістаў, падсумоўвае розныя погляды прадстаўнікоў іншых навук, калі гэта праблема хвалюе і сумежныя навукі, дае цэлы спектр магчымых падыходаў да яе вырашэння, улічвае і асэнсоўвае розныя эмпірычныя і эксперыментальныя факты. Пры гэтым нярэдка аўтар не аддае перавагі якой-небудзь з канцэпцый тэорый, таму ці іншаму пункту гледжання, а дае магчымасць студэнту самому разважаць, знайсці аргументы, факты, доказы на карысць пэўнай думкі, што робіць працэс атрымання ведаў больш гібкім, прадуктыўным, а саму сістэму ведаў — адкрытай, цягнутаю да іншадумства.

Яшчэ адна вартасць кнігі — улік дасягненняў беларускіх вучоных у галіне агульнага мовазнаўства пры выкладзе асноўных праблем курса. Б. А. Плотнікаў слухна адзначае ў прадмове, што Беларусь з'яўляецца адным з вядомых і даволі аўтарытэтных цэнтраў навуковай распрацоўкі розных галін і праблем мовазнаўства. Аднак курсу «Агульнае мовазнаўства» да гэтай пары не шчасціла ў тым, што падручнікі і асноўныя вучэбныя дапаможнікі па ім не выдаваліся на беларускай мове. Кніга прафесара Б. А. Плотнікава запаўняе, такім чынам, гэтую белую пляму.

Аўтар дапаможніка сутыкнуўся з пэўнай тэрміналагічнай цяжкасцю. Хаця беларуская лінгвістычная тэрміналогія ў пэўнай ступені ўжо ўсталявалася, але шэраг агульнамавазнаўчых тэрмінаў яшчэ не мае

агульнапрынятай традыцыі, а для некаторых тэрмінаў прыходзіцца ствараць штучныя найменні. Здаецца, што Б. А. Плотнікаў наспяхова справіўся з гэтай цяжкасцю, прынамсі, слых рэцэнзента «не рэзаў» ніводзін тэрмін, «жылі» аўтарам. Можа, больш строга, крытыку слоўцы тыпу размоўных *размаіны, размаітасць*, што ўжывае аўтар дапаможніка, пакажуцца не зусім натуральнымі ў навуковым стылі, але, на наш погляд, яны надаюць тэксту беларускі навуковы каларыт, водар.

Да ліку дыскусійных пытанняў трэба аднесці наяўнасць і змест некаторых тэм у дапаможніку. І тут не столькі хібы аўтара, сколькі наспелая неабходнасць перапрацоўкі і ўдакладнення праграмы курса. На прыклад, тэма «Мовазнаўства і яго месца сярод іншых дысцыплін» выкладаецца ў курсе «Уводзіны ў мовазнаўства», тэмы «Фанетыка», «Лексікалогія», «Граматыка» — у гэтым жа курсе, а таксама на прыкладах канкрэтнай мовы ў курсах «Сучасная руская мова» і «Сучасная беларуская мова». І хаця мяркуецца, што ў курсе «Агульнае мовазнаўства» адбываецца пашырэнне і больш глыбокае асэнсаванне гэтых жа тэм, аднак дубліраванне пазбегнуць не ўдаецца, і на практыцы студэнтам у трэці раз прыходзіцца вучыць, напрыклад, акустычную і артыкуляцыйную характарыстыку гукаў рускай ці беларускай моў, ці той і другой мовы разам. Але ж існуе шэраг іншых агульнамавазнаўчых тэм, праблем, пытанняў, якія застаюцца па-за ўвагай студэнтаў, што звужае іх лінгвістычны кругагляд, ізалюе ў пэўнай ступені ад надзённых праблем навукі.

Гаворачы аб генетычных сувязях мовы і мыслення (с. 77—80), аўтар вучэбнага дапаможніка на гэты раз чамусьці не выклаў спектр розных поглядаў на паходжанне мовы, а аддаў прыярытэт сацыяльнай тэорыі паходжання мовы Ф. Энгельса, хаця яна і не можа лічыцца бяспрэчнай.

Дапаможніку не пашанцавала з выдвецкім бракам: ён даволі часта сустракаецца ў кнізе. Напрыклад, *распроцоуцы* замест *распрацоуцы* (с. 3, 12 радок знізу), *праграматыку* замест *прагматыку* (с. 15, 11 радок зверху), *чытычоу* замест *чытачоу* (с. 44, 19 радок знізу), *фуцкыя* замест *функцыя* (с. 47, 15 радок знізу), *удзейнічае* замест *уздейнічае* (с. 47, 5 радок знізу), *дальнейшым* замест

далейшым (с. 214, 3 радок знізу), разных замест розных (с. 101, 17 радок зверху) і г. д.

Выказаныя заўвагі не зніжаюць навуковай і вучэбнай якасці дапаможніка. Ён паспрыяе павышэнню тэарэтычнага ўзроўню студэнтаў-філолагаў у галіне мовазнаўства, беларусізацыі вучэбнага працэсу ў ВНУ рэспублікі. Выданне ўносіць свой адметны ўклад у беларускую нацыянальную навуку і культуру.

А. А. Гіруцкі

В. Н. М а н а к и н. Основы контрастивной лексикологии: близкородственные языки. Киев; Кировоград: Центральноукраинское издательство, 1994. 262 с.

Найбольш выразна і яркая нябачныя ўнутраныя якасці слова робяцца відавочнымі і адметнымі менавіта пры яго ўсебаковым параўнанні з адпаведнікамі іншых моў. Размаітыя семантычныя адценні, нацыянальны каларыт і стылістычная афарбоўка лексем пры гэтым разгортваюцца і ўвypукаяюцца, з утоеных і імпліцытных ператвараюцца ў выяўныя і экспліцытныя. І нават у такіх блізкароднасных мовах, як украінская і руская, украінская і беларуская, нельга занатаваць, па зробленых высновах аўтара дадзенай манаграфіі, аніводнай пары семантычна і стылістычна эквівалентных лексем не толькі сярод абстрактных слоў, але і ў межах тэматычных групавак слоў з канкрэтным-прадметным значэннем, тыпу *дом, воз, кол, галета* і да т. п. На матэрыяле канкрэтных слоў пераважна ўкраінскай і рускай моў, а таксама метэаралагічнай лексікі славянскіх моў, у тым ліку і беларускай, падрыхтавана кніга ўкраінскага моваведа Уладзіміра Манакіна. Праўда, даследаванне мае ў значнай ступені тэарэтычны характар, бо факты з розных славянскіх моў вывучаюцца не фронтальна і масава, а выкарыстоўваюцца для ілюстрацыі тых або іншых назіранняў, параўнанняў і ідэй аўтара.

Да навуковых вартасцяў працы, з дапамогай якіх усталяваецца новая лінгвістычная дысцыпліна — кантрастыўная лексікалогія блізкароднасных славянскіх моў, можна аднесці дэталёвую распрацоўку аўтарам зыходных паняццяў згаданай дысцыпліны і іх тэрміналагізацыю, вылучэнне адзінак, аспектаў і галоўных катэгорый кантрастыўнай лексікалогіі, вызначэнне навуковых прынцыпаў і асноўных параметраў супастаўляльнага аналізу слоў блізкароднасных моў. Пры кантрастыўным даследаванні лексікі такіх моў надзвычай істотным служыць выбар своеасаблівага эталона, на фоне якога, або з якім параўноўваюцца моўныя адзінкі для выкрыцця іх зместу. З улікам таго, што кожная нацыянальная мова ўяўляе сабой адмысловае, непаўторнае адлюстраванне і асэнсаванне знешняй рэчаіснасці (дадзеная думка, выказаная яшчэ В. Гумбальтам, паслядоўна праводзіцца праз усю манаграфію), прыняцце адной з жывых моў ці яе адзінак за падобны эталон для аб'ектыўнага агалення семантычных асаблівасцяў слова іншай мовы нельга лічыць мэтазгодным, бо ўзнікае пытанне, а

чаму не іншая мова выбрана ў якасці ўзору, або эталона. Пры такой дылемме аўтар знаходзіць выйсце, бадай, аптымальнае, у тым, што план зместу лексікі розных моў павінен аналізавацца на фоне такіх адзінак-эталонаў, як семы. Апошнія ўяўляюць сабой кагнітыўныя (мысліцельныя) часткі плана зместу і не залежны ад структуры і спецыфікі кожнай мовы. З адмысловых камбінацый такіх сем і ўтвараюцца самавітыя значэнні лексем кожнай мовы.

Заўважым, аднак, што выдзяленне і сем, і семем (асобныя значэнні полісемічнага слова) у працы амаль цалкам грунтуецца на інфармацыі, што месціцца ў тлумачальных слоўніках, якія, зразумела, не могуць служыць поўнай і даставернай крыніцай для сямнага і семемнага аналізу слоў, бо іх прызначэнне палягае перадусім у мінімальнай агульнадаступнай для носьбітаў мовы характарыстыцы лексічных значэнняў. Для вылучэння шматстайных адзінак плана зместу слоў у сучаснай лінгвістыцы распрацаваны даволі дасціпныя і вытанчаныя навуковыя прыёмы, што стасуюцца з лагічнымі, трансфармацыйнымі, дыстрыбуцыйнымі, кантэкстуальнымі, псіхалінгвістычнымі і іншымі метадыкамі, якіх фактычна ўнікае аўтар. Дарэчы ж аналізу слоў на ўзроўні толькі лексікаграфічных крыніц робяць многія вывады і назіранні даследчыка ў значнай ступені трывіяльнымі. Так, пры аналізі семемнага складу беларускай лексікі *шэрань* на аснове Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы ў ёй выдзяляюцца чатыры значэнні, і толькі першаму з іх у рускай і ўкраінскай мовах знаходзяцца адпаведнікі *изморозь* і *поморозь*, тады як значэнні 'сівізна', 'змрок', 'шэрасць' перакладаюцца словамі, што сэнсава не лучацца з першай семемай памянёнай лексемы. Гэтыя звесткі зафіксаваны ў слоўніках і запачычаны адсюль аўтарам для кантрастыўнага аналізу моўных адзінак, але ж адной з мэт свайго даследавання ён мае нешта адваротнае — пабудову кантрастыўнай лексікаграфіі, якая мае быць «распрацаванай на аснове прапанаваных у нашым даследаванні метадаў і прыёмаў супастаўляльнага аналізу лексікі (с. 238). Што тычыцца параўнальнага апісання лексікі з выкарыстаннем сем, г. зн. кагнітыўных універсальных адзінак плана зместу, то зробленая заяўка аўтара засталася, па сутнасці, не рэалізаванай, бо пры канкрэтным супастаўленні слоў для зазначаных сем не прапанаваны ні метады іх вылучэння, ні эфектыўныя спосабы іх выкарыстання. Магчыма, вырашэнне такой задачы па супастаўляльнаму аналізу лексікі з'яўляецца прэрагатывай і кампетэнцыяй не аднаго навукоўца, а цэлага лінгвістычнага накірунку, цагліны ў падмурак якой заклаў сваёй працай У. Манакін. Таму дадзеная манаграфія здатна выклікаць цікавасць і будзе карыснай для ўсіх спецыялістаў-моваведаў, якія займаюцца кантрастыўным вывучэннем лексікі блізкароднасных славянскіх моў.

Б. А. Плотнікаў